

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА НА ПРАКТИЦІ

Долбня О.В.,

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
НУ «Одеська юридична академія»*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3077-9891>

Долбня О.В. Проблеми кваліфікації самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва на практиці.

В статті розкрито актуальну проблематику української правової системи, яка полягає у складностях ідентифікації та кваліфікації злочинів, пов'язаних з несанкціонованим захопленням земель та здійсненням будівельних робіт без належних дозволів. Дослідження зосереджується на аналізі сучасного стану законодавства, юридичної практики, та наведенні статистики, що підтверджує серйозність і масштабність проблеми. У статті висвітлено, що самовільне захоплення земель та неавторизоване будівництво не лише порушує право на власність, але й загрожує стабільності та передбачуваності правозастосування, створюючи ризики для правової визначеності та справедливого правосуддя. Автор звертає увагу на складнощі інтерпретації та застосування ст. 197-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне зайняття земельної ділянки, і на неоднозначність її кореляції з іншими нормами права, зокрема зі ст. 79 Земельного кодексу України. Проаналізовані дослідження та публікації, які висвітлюють питання кваліфікації самовільного захоплення земель та будівництва, звертаючи увагу на важливість подальшого аналізу та вдосконалення законодавчої бази. Окрема увага приділяється історичному аналізу змін у законодавстві та впливу цих змін на правозастосовну практику, що демонструє важливість адаптації правової системи до сучасних викликів. У статті викладені пропозиції щодо шляхів оптимізації кримінального законодавства для ефективного захисту прав власності та протидії злочинам, пов'язаним з самовільним зайняттям земель та будівництвом. Наголошено на необхідності врахування міжнародного досвіду та запропоновані конкретні напрямки реформ, такі як уточнення нормативних визначень, удосконалення процедур надання дозволів на будівництво, та введення чітких критеріїв для кваліфікації злочинів.

Ключові слова: самовільне зайняття земельної ділянки, самовільне будівництво, кваліфікація злочинів, право власності на землю, Кримінальний кодекс України, Земельний кодекс України, судова практика.

Dolbnya O.V. Problems of qualification of unauthorised occupation of land and unauthorised construction in practice.

The article reveals the current problem of the Ukrainian legal system, which is the difficulty of identifying and qualifying crimes related to unauthorised land seizure and construction works without proper permits. The study focuses on the analysis of the current state of legislation and legal practice, and provides statistics confirming the seriousness and scale of the problem. The article highlights that unauthorised land seizures and unauthorised construction not only violate the right to property, but also threaten the stability and predictability of law enforcement, creating risks to legal certainty and fair justice. The author draws attention to the difficulties in interpreting and applying Article 197-1 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for criminal liability for illegal occupation of a land plot, and to the ambiguity of its correlation with other legal provisions, in particular, Article 79 of the Land Code of Ukraine. The author analyses the research and publications covering the issues of qualification of unauthorised land seizure and construction, drawing attention to the importance of further analysis and improvement of the legislative framework. Particular attention is paid to the historical analysis of

changes in legislation and the impact of these changes on law enforcement practice, which demonstrates the importance of adapting the legal system to modern challenges. The article presents proposals on ways to optimise criminal legislation for effective protection of property rights and combating crimes related to unauthorised land occupation and construction. The author emphasises the need to take into account international experience and suggests specific areas of reform, such as clarification of regulatory definitions, improvement of procedures for granting construction permits, and introduction of clear criteria for qualifying crimes.

Key words: unauthorised occupation of a land plot, unauthorised construction, qualification of crimes, land ownership, Criminal Code of Ukraine, Land Code of Ukraine, court practice.

Постановка проблеми. Сучасна правова система України зіштовхується зі значним викликом у контексті ефективної кваліфікації злочинів, пов'язаних із самовільним зайняттям земельних ділянок та самовільним будівництвом. За даними Офісу Генерального прокурора, злочини проти власності, до яких відносяться і зазначені вище дії, є одними з найпоширеніших у країні, що ставить під загрозу одне з фундаментальних прав людини – право на власність. Згідно з ч. 1 ст. 197-1 Кримінального кодексу України [1], за самовільне зайняття земельної ділянки, що призводить до значної шкоди її законному володільцю або власнику, передбачена кримінальна відповідальність. Проте, практика застосування цієї статті виявляє серйозні труднощі у її інтерпретації та застосуванні, що ускладнює процес кваліфікації відповідних дій як кримінальних злочинів. Дана проблема ускладнюється неоднозначністю трактування статті 197-1 КК України та її кореляції з іншими регулятивними нормами, зокрема зі ст. 79 Земельного кодексу України, що визначає земельну ділянку як об'єкт права власності на землю [1]. Статистика Верховного Суду [2], яка вказує на значну кількість засуджених за вказані злочини підтверджує актуальність та серйозність проблеми. еоднозначність положень ст. 197-1 КК, пов'язана із визначенням злочинних дій та їх кваліфікації, призводить до різних тлумачень у судовій практиці, що не сприяє стабільності та передбачуваності правозастосування [1]. Ця ситуація вимагає детального аналізу та пошуку шляхів оптимізації кримінального законодавства з метою забезпечення ефективного захисту прав власності та протидії злочинам, пов'язаним із самовільним зайняттям земельних ділянок та будівництвом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблематики кваліфікації самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва виявляє значний інтерес у науковому співтоваристві до цього питання. Законодавчі рамки [10], встановлені Кримінальним кодексом України (ст. 197-1) [1] та Земельним кодексом України (ст. 79, ст. 2) [4], вимагають детального розгляду та тлумачення в контексті сучасних викликів. Важливість правильного розуміння та застосування цих законів підкреслюється у дослідженні В.М. Захарчука [3], який аналізує кримінально-правові аспекти самовільного зайняття земельних ділянок. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду [2] надає актуальне тлумачення застосування ст. 197-1 КК України [1] в судових рішеннях, вказуючи на необхідність чіткої відмежуваності правових основ для зайняття земельної ділянки. Науковці Р.О. Мовчан [6] та О.О. Дудоров [7] висвітлюють проблематику кваліфікуючих ознак у контексті самовільного зайняття земельних ділянок, звертаючи увагу на необхідність вдосконалення законодавства для уникнення правової невизначеності. В.В. Носік [8] та В.В. Коваленко [9] та ін. зосереджуються на теоретичних аспектах самовільного зайняття земельних ділянок та визначають можливі шляхи вирішення існуючих правових колізій. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України...» [10] є важливим кроком до регулювання власності на землю та запобігання рейдерству, що, за висновками Н. Антоюка [11], має вагоме значення для вирішення проблеми самовільного зайняття земельних ділянок. Всі ці дослідження та публікації вказують на необхідність подальшого аналізу та дискусії щодо кримінально-правових та земельно-правових аспектів самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва, з метою вдосконалення чинного законодавства та судової практики.

Метою статті є аналіз правових проблем, пов'язаних із кваліфікацією самовільного зайняття земельних ділянок та самовільного будівництва.

Виклад основного тексту. З 1960-х років, кримінальна відповідальність за несанкціоноване використання земель та зведення будівель без дозволу привертала все більшу увагу науковців, стаючи предметом глибокого аналізу. В епоху СРСР, основна увага була зосереджена на аналізі незаконного захоплення земель, що було порушенням державної монополії на землю. Такі дослі-

дження велися на сторінках наукових публікацій та в рамках дисертаційних робіт. Після розпаду СРСР, незважаючи на проведену земельну реформу та декриміналізацію подібних дій у 2001 році, вивчення даного питання мало розрізнений характер і більше не сприймалося як кримінальне правопорушення. Все ж, з прийняттям змін до Кримінального кодексу України у 2007 році, які передбачали статтю 1971, питання захисту земель від незаконного використання знову набуло наукового інтересу [3, с. 45].

Розповсюдження незаконного захоплення земель вказує на необхідність правових заборон та пошуку ефективних механізмів протидії таким явищам. Важливість захисту прав власності, забезпечення дотримання законодавства під час будівництва підкреслює актуальність кримінальної відповідальності за порушення. Історично, українське законодавство, від часів Київської Русі, надавало велике значення захисту землі від злочинних дій, що підкреслює важливість та цінність землі для народу. Порівняння з нормами кримінального законодавства інших країн показує, що багато держав надають значну увагу кримінально-правовому захисту прав на землю, що підтверджує доцільність криміналізації несанкціонованого використання земельних ділянок.

У контексті визначення правових наслідків незаконного утримання земельної ділянки, важливим є розуміння, що випадки використання землі після закінчення легітимного терміну користування є фактично самовільним зайняттям. Згідно з частиною 1 статті 1971 Кримінального кодексу України, особи, які завдають значної шкоди правам власника або законного володільця земельної ділянки через такі дії, підлягають кримінальній відповідальності [1]. Додатково, згідно з частинами 3 і 4 статті 1971 КК України, будь-які дії, що відображають здійснення будівельних робіт на незаконно захоплених земельних ділянках, становлять об'єктивну сторону злочину [1]. Цікаво, що самовільне будівництво відбувається без отримання належних дозволів, що робить неможливим легальне введення об'єкта в експлуатацію без оформлення прав на землю, на якій він знаходиться. Важливим є і те, що частина 3 статті 1971 КК України розглядає самовільне будівництво як самостійний злочин, що вимагає специфічної кваліфікації [1]. Це підкреслює необхідність правильного розуміння нормативних визначень та правових наслідків подібних дій. Особливу увагу слід звернути на відповідальність юридичних осіб та їх службовців у контексті вчинення зазначених злочинів, підкреслюючи важливість правильного встановлення відповідальності в рамках корпоративної структури.

З огляду на правові норми, зокрема ст. 197-1 Кримінального кодексу України, та розділення понять «земельна ділянка» та «право на земельну частку (пай)», що встановлене ч. 3 ст. 2 Земельного кодексу України, аналізуємо юридичні складнощі та можливості інтерпретації цих понять у контексті злочинів, пов'язаних із самовільним зайняттям земель [1]. Характеристика земельної частки (паю) як умовного об'єкта, з невизначеними місцезнаходженням та межами, на відміну від земельної ділянки, що має чіткі кадастрові параметри, вказує на правову невизначеність у практиці застосування ст. 197-1 КК України. Практика використання термінології «самовільне зайняття земельних часток (паїв)» або «земельна ділянка (пай)» у судових рішеннях вказує на необхідність додаткового правового роз'яснення та уніфікації підходів до ідентифікації об'єктів земельних відносин у контексті кримінального права [1].

Згідно з дослідженнями фахівців із земельного права, таких як В. Носик [8] і Т. Коваленко [9], а також аналітичними працями на кшталт монографії Дудорова О.О. та Мовчана Р.О. [7], висловлюється думка про неможливість розцінювати власників земельних часток (паїв) як потерпілих від злочинів, передбачених ст. 197-1 КК, через умовний характер об'єкта [1]. На практиці це веде до правових колізій та певної правової невизначеності щодо кваліфікації дій як злочинних. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю» від 10 липня 2018 року вносить зміни, спрямовані на врегулювання відносин власності та користування земельними ділянками, в тому числі через визначення понять «нерозподілена земельна ділянка» та «невитребувана земельна частка (пай)» [10]. Це створює законодавчу основу для уточнення об'єктів кримінально-правової охорони у сфері земельних відносин, зокрема, у контексті самовільного зайняття земель. Розрізнення між поняттями «земельна ділянка» та «право на земельну частку (пай)» має критичне значення для правильної кваліфікації дій за ст. 197-1 КК, з урахуванням специфіки земельних відносин та вимог до індивідуалізації об'єкта злочину [1]. Це підкреслює необхідність подальшого удосконалення законодавчої бази та практики її застосування, щоб забезпечити чіткість та передбачуваність у сфері кримінального переслідування за злочини, пов'язані із земельними відносинами.

У процесі аналізу та кваліфікації злочинів, пов'язаних із самовільним зайняттям земельних ділянок та самовільним будівництвом, відповідно до ст. 197-1 Кримінального кодексу України, правозастосувачі стикаються з численними труднощами [1]. Сутність проблеми полягає у визначенні точних характеристик земельної ділянки, зокрема її місцезнаходження, меж та площі, що є критично важливим для правильної юридичної кваліфікації діянь як злочинних. Необхідність чіткого встановлення цих характеристик підкреслюється у ст. 79 Земельного кодексу України, який визначає земельну ділянку як об'єкт права власності [4]. Особливо актуальним стає питання точної ідентифікації земельної ділянки, її місцезнаходження, розмірів та меж, що вимагає врахування відповідних норм Земельного кодексу України, зокрема ст. 79, та положень Закону України «Про Державний земельний кадастр», які визначені у ст. 15 [5]. Неодноразові випадки, коли судові інстанції ігнорували необхідність детального визначення атрибутів земельної ділянки, як це було в справах, що розглядалися Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду, вказують на системні прогалини в практиці застосування земельного та кримінального законодавства.

Правова невизначеність та складності у кваліфікації виникають з-причини різночитань у тлумаченні зазначених законодавчих норм. Наприклад, вироки різних судів ілюструють проблеми, пов'язані з неоднозначністю у встановленні розмірів зайнятих земельних ділянок, відсутністю чітких прив'язок до місцевості або розбіжностями у визначенні площі земельних ділянок, що призводить до суперечностей у судових рішеннях. Ці труднощі не лише ускладнюють правозастосовчу практику, але й створюють ризики для правової визначеності та справедливого правосуддя, особливо коли йдеться про оцінку шкоди, завданої діянням. Непрозорість у визначенні фактичних параметрів земельної ділянки може стати перешкодою для адекватного висновку експертизи та виправдання відповідача за відсутності необхідних доказів [6]. Отже, існує вагомая потреба у вдосконаленні законодавчої бази та практики її застосування для забезпечення однозначної кваліфікації злочинів, пов'язаних із самовільним зайняттям земельних ділянок та будівництвом. Важливою є робота на рівні законодавчих ініціатив, спрямованих на усунення існуючих прогалин та невизначеностей у нормативно-правовій базі, а також на рівні судової практики, де необхідно формувати єдині підходи до тлумачення та застосування відповідних законодавчих положень.

На основі аналізу правових відносин, що порушуються через несанкціоноване використання земель та будівельні роботи без дозволу, та враховуючи унікальний статус земельної ділянки як нерухомості і об'єкта власності, юридично обґрунтованим є класифікація таких дій у категорію «Злочини проти власності». У цьому контексті, правовідносини власності, які включають права на володіння, користування та розпорядження майном, є основними. Специфічно, стаття 197-1 Кримінального кодексу України визначає як головний об'єкт злочину правовідносини, пов'язані з власністю на земельну ділянку, де власник має законне право на володіння, користування та розпорядження цією ділянкою з урахуванням законних обмежень [1]. Важливим аспектом є також землекористування, що надає законному володільцю право на володіння та користування земельною ділянкою. Дії, що порушують ці правовідносини, не тільки впливають на власника, змінюючи суб'єкта фактичного володіння ділянкою, але й залишають юридичні права на власність недоторканими. Специфічно, земельні ділянки, які стають об'єктом незаконного зайняття або будівництва, можуть мати особливий правовий статус, включаючи високі цінні землі або території з особливими обмеженнями. Відповідно до цього, дії, що виражаються у самовільному зайнятті чи будівництві на таких ділянках, є активними та свідчать про використання злочинцем конкретних властивостей ділянки. Потерпілими від таких дій є як власники земельних ділянок, так і законні володільці, які внаслідок цього втрачають можливість користуватися своєю власністю. Важливим є врахування норм чинного законодавства при оцінці характеру та наслідків таких дій, з метою розробки ефективних засобів правового захисту та протидії [7].

Ключовим аспектом, що вимагає уваги, є визначення власності на земельну ділянку. У ситуації зі справою, де підсудний був звинувачений у самовільному зайнятті та будівництві на землі, яка належала іншій особі, невизначеність власника земельної ділянки призвела до необхідності повторного розгляду справи. Такі випадки підкреслюють важливість чіткого визначення власника землі в контексті правопорушень, що включають самовільне зайняття земельних ділянок. Додатково, проблематика встановлення точних меж і розмірів земельної ділянки, на яку поширюється незаконне зайняття чи будівництво, вимагає від правозастосувачів особливої уважності до деталей, що вказують на місцеположення та розміри землі, враховуючи вимоги державного земельного кадастру та землеустрою. Невідповідність фактичних даних про земельну ділянку

документально підтвердженим може призвести до юридичних помилок, що ускладнює процес правосуддя та спричиняє правову невизначеність [8].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого частиною 1 статті 1971 КК України, охарактеризована умисною виною, яка може мати як пряму, так і непряму форму. Злочини, передбачені частинами 2, 3 та 4 статті 1971 КК України, можуть бути вчинені лише з прямим умислом [1]. Таким чином, добросовісне використання чужої землі не є виправданням для незаконного зайняття, оскільки воно не базується на правових підставах. Зазначимо, що мотиви самовільного зайняття землі можуть бути різними, однак, як правило, вони носять корисливий характер. Незаконне використання земельної ділянки часто має за мету виробництво сільськогосподарської продукції, видобуток корисних копалин або зведення будівель для різних цілей.

Законодавча регламентація кваліфікації дій, пов'язаних із самовільним зайняттям земельних ділянок та незаконним будівництвом, вимагає чіткості та недвозначності, аби забезпечити ефективне правозастосування. З цієї причини, розробка деталізованих норм, що визначають кваліфіковані склади зазначених дій, є актуальною. Реалізація цього підходу має базуватися на чіткому визначенні матеріального складу злочину в контексті статті 1971 Кримінального кодексу України, щоб самовільне зайняття земельних ділянок із спеціальним режимом не розглядалося як дія, що автоматично визначає підвищену суспільну небезпеку [1]. Для точного відмежування самовільного зайняття земельної ділянки від адміністративних правопорушень необхідно зазначити у законодавстві конкретні кваліфікуючі ознаки. Серед них – завдання шкоди законному володільцю або власнику землі у великому та особливо великому розмірах, що дозволить здійснювати диференціацію відповідальності в залежності від ступеня збитків. Крім того, важливим є визначення групового характеру дій як кваліфікуючої ознаки самовільного будівництва. Слід також зазначити, що рецидив злочину, пов'язаного з самовільним зайняттям земельної ділянки, повинен мати юридичні наслідки у вигляді судимості за самовільне будівництво, і навпаки, що підкреслює необхідність врахування історії правопорушень особи. Розмежування самовільного зайняття земельної ділянки та будівництва від злочинів проти власності та злочинів проти довілля вимагає детального аналізу об'єкта та предмета посягання, способу вчинення злочину, його наслідків, особливостей суб'єкта та інших ознак. Зокрема, необхідно чітко відрізнити такі дії від крадіжки, грабежу, розбою, вимагання та шахрайства, а також від злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням ґрунтовим покривом земель чи незаконним заволодінням землями водного фонду [11].

В контексті кримінально-правового аналізу неналежного дозволу на зайняття земельної ділянки особлива увага приділяється випадкам, коли дозвіл ґрунтується на усних домовленостях або навіть усних проханнях посадових осіб. Згідно зі ст. 197-1 Кримінального кодексу України та ст. 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), правовий режим земельної ділянки вимагає належного документального оформлення будь-яких домовленостей, пов'язаних з її зайняттям або користуванням [1].

Спроба Особи-1 виправдати самовільне зайняття земельної ділянки усною домовленістю з головним лікарем КУ «Обласна туберкульозна лікарня» та головою сільської ради вказує на загальну проблему в сфері земельних відносин – відсутність чіткого розуміння необхідності належного юридичного оформлення прав на землю. Це, у свою чергу, створює ґрунт для правової невизначеності та потенційних зловживань. Аналіз рішення ККС ВС у справі Особи-1 демонструє складність вирішення питань, пов'язаних із неналежно оформленим дозволом на користування земельною ділянкою. З одного боку, відсутність документального підтвердження дозволу не дає права на землекористування та не знімає відповідальності за самовільне зайняття землі. З іншого боку, реальність сучасних земельних відносин інколи включає факти недотримання формальностей, що може призвести до конфліктних ситуацій. Постає питання про необхідність чіткішого визначення в законодавстві критеріїв, за якими може бути доведено наявність законного підґрунтя для зайняття земельної ділянки. Це включає потребу в розробці більш детальних вимог до форми та змісту дозволів на користування землею, а також встановлення чіткіших процедур для оформлення таких дозволів. У ситуації, описаній в контексті кримінальної справи Особи-1, з'являється важливість недвозначного розуміння того, що будь-яке зайняття земельної ділянки має ґрунтуватися на чітко оформлених правових основах, які мають бути зафіксовані відповідними документами. Це має стати запорукою як захисту прав власників та законних користувачів земельних ділянок, так і запобігання необґрунтованим звинуваченням у самовільному зайнятті землі [12].

Висновки. Аналізуючи проблематику кваліфікації самовільного зайняття земельних ділянок та самовільного будівництва, ми виявили істотну увагу, приділену цьому питанню науковцями починаючи з 60-х років ХХ століття, що засвідчує його суспільну важливість та складність. Незважаючи на земельну реформу та зміни у правовому регулюванні власності на землю, дослідження цієї проблематики залишалося фрагментарним до внесення змін у Кримінальний кодекс України у 2007 році, які знову актуалізували питання у кримінально-правовій сфері. Соціальна зумовленість криміналізації цих дій обумовлена їх поширеністю та високою суспільною небезпекою, що впливає на права власників і володільців земельних ділянок та на загальний стан земельних відносин. Законодавство визначає ці дії як злочини проти власності, основним об'єктом яких є правовідносини власності на землю. Крім того, необхідною умовою об'єктивної сторони є наявність суспільно небезпечних наслідків та дій, що свідчать про протиправне використання земельної ділянки. Висловлюється пропозиція щодо уточнення кримінальної відповідальності за ці злочини, зокрема введення кваліфікуючих ознак, пов'язаних із вчиненням дій службовою особою та заподіянням шкоди значного розміру. Також пропонується розширення визначення самовільного зайняття земельної ділянки у законодавстві для кращої правової регуляції та захисту прав власників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Огляд від 20.12.2022, «Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика)». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS01007> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Захарчук В.М. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 214 с.
4. Земельний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 20.03.2024).
6. Мовчан Р.О. Кваліфікуючі ознаки самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 226–229.
7. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: монографія; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 400 с.
8. Носік В.В. Самовільне зайняття земельних ділянок: теорія та практика. *Земельне право України*. 2006. № 5. С. 47–58.
9. Носік В.В., Коваленко Т.О. Щодо правової природи земельної частки (паю). *Право України*. 2000. № 3. С. 48–53.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19#Text> (дата звернення: 21.03.2024).
11. Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.О. Антонюк. Львів, 2006. 18 с.
12. Проблеми кваліфікації самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва у практиці Верховного Суду. *LexInform: Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/problemy-kvalifikatsiyi-samovilnogo-zajnyattya-zemelnoyi-dilyanky-ta-samovilnogo-budivnytstva-u-praktytsi-verhovnogo-sudu/> (дата звернення: 21.03.2024).